

Eustathios von Thessalonike, *Reden auf die Große Quadragesima. Prolegomena, Text, Übersetzung, Kommentar, Indices* besorgt von S. Schönauer, [Meletemata 10] Frankfurt am Main 2006.

Ἡ ἔκδοσις τῶν σωζόμενων κατηγήσεων τοῦ Εὐσταθίου Θεσσαλονίκης, ποὺ ἐκφωνοῦνταν κάθε χρόνο πρὶν ἀπὸ τὴν Μεγάλην Τεσσαρακοστήν, ἀπὸ τὴν S. Schönauer δὲν καλύπτει κάποιο σημαντικό κενὸ τῆς ἔρευνας. Κανένα ἀπὸ τὰ κείμενα αὐτὰ δὲν ἦταν ἀνέκδοτο, ἡ ἔκδοσις τοῦ Tafel, ἂν καὶ παλαιά, εἶχε γίνοι με προσοχὴ καὶ ὑπευθυνότητα, ἐνῶ δύο ἀπὸ αὐτὰ τὰ κείμενα εἶχαν ἐπανεκδοθεῖ πρόσφατα στὴν πολὺ προβληματικὴ, εἶναι ἀλήθεια, ἔκδοσις τοῦ Wirth. Ἐνῶ ἡ ἐκδότρια εἶχε τὴν δυνατότητα νὰ ἐκμεταλλευθεῖ τὴν προεργασία τῶν παλαιότερων φιλολόγων καὶ νὰ δώσει μία ὀριστικὴ ἔκδοσις, ἡ ἐλλιπὴς γνώσις τῶν ἀρχαίων Ἑλληνικῶν, ἡ ἀνεπαρκὴς γενικῶς φιλολογικὴ ὑποδομὴ τῆς καὶ ἴσως ἡ ἔλλειψη οὐσιαστικῆς βοήθειας τὴν ἐμπόδισαν νὰ τὸ κάνει. Δίνω παρακάτω ἐνδεικτικὰ ὀρισμένα ἀπὸ τὰ σφάλματά της. Παραπέμπω σὲ ἀριθμὸ κατηγήσεως καὶ στίχο.

A, 232-234 «καὶ ἡμῖν πτηνὸς ὁ νοῦς καὶ οὐ περὶ τὸν ἀέρα μόνον αἴρεται, ἀλλ', ἐὰν βουλοίμεθα, καὶ ὑπὲρ τὸν οὐρανὸν τῆ πρὸς τὸ ἀγαθὸν ἀναστάσει καὶ τῆ ἀναβάσει πρὸς τὸν ὑπερουράνιον». Εἶναι σαφὲς ὅτι πρέπει νὰ γραφεῖ ἀνατάσει, ἡ ἔκδοσις τοῦ Wirth τὸ ἔχει σωστά.

A, 260-261 «Ἄριστον μὲν ὕδωρ κατὰ τὸν εἰπόντια, ἰκνεῖται γὰρ μικροῦ διὰ πάσης τῆς κάτω φύσεως, ἄριστον τῷ παντὶ μᾶλλον ἢ νηστεία, δίδεισι γὰρ διὰ πασῶν ἀρετῶν». Τὸ μὲν μένει μετέωρο καὶ ἀνανταπόδοτο. Προτείνω τὴν προσθήκη ἐνὸς δὲ πρὶν ἀπὸ τὴν φράσι τῷ παντί.

A, 357-360 «Τοῦτο δὴ τὸ ἄρτυμα μάλιστα προσφορώτατόν τε καὶ προσφυσέτατον, καὶ πᾶς μὲν ὁ χοῦς τῆς ζωῆς τοῦ καλοῦ τούτου γίνεται, ὡς εἰς ἐξαίρετον δὲ ὁ τῶν ἡμερῶν ἐβδομαδικὸς οὗτος κύκλος ἐπταδικῆ περιόδῳ στρεφόμενος». Ἡ λέξις χοῦς ποὺ σημαίνει «χῶμα» δὲν δίνει νόημα στὰ συμφραζόμενα τοῦ κειμένου. Προτείνεται νὰ διορθωθεῖ σὲ χρόνος, τὸ ὁποῖο ἀντιστοιχεῖ στὸ ἐβδομαδικὸς...κύκλος ποὺ ἀκολουθεῖ.

A, 463-464 «οὐ μόνον δὲ γεννᾶται ταῦτα τῷ φθόνῳ, ἀλλὰ καὶ ὅσπερ συμπέφυκε». Τὸ ὅσπερ πρέπει νὰ γίνοι ὡσπερ (σωστά τὸ ἐκδίδει ὁ Wirth).

A, 523-525 «τὸ δὲ τῆς ἀρετῆς ὑποκρυπτικὸν ἐπικρύπτεται καὶ ὡς εἰς παγίδας ὑποχωννύμενον, οὐ μόνον τοὺς ἀπλουστέρους, ἀλλ' ἤδη καὶ τῶν ποικιλωτέρων οὐκ ὀλίγους τῷ τοῦ δελέατος προφαινομένῳ κατέσπασαν». Ἡ ἐκδότρια κακῶς βάζει ἄνω τελεία μετὰ τὴν μετοχὴ ὑποχωννύμενον, ἐφ' ὅσον ἡ πρόταση συνεχίζεται κανονικά. Τὸ κατέσπασαν ἴσως πρέπει νὰ διορθωθεῖ σὲ κατέσπασεν, τοῦ ὁποίου ὑποκείμενο εἶναι τὸ τῆς ἀρετῆς ἐπικρυπτικόν.

A, 792-798 «κατέσπαστο μὲν ἡ πόλις πρὸς τῶν βαρβάρων (χρόνος ἤδη συγχός), οὐ δὲ γὰρ εἶχον ἐκείνοι θαρρεῖν τὴν ἐν ὀρθότητι στάσιν αὐτῆς... ὅθεν καὶ ἐρήμην ταύτην περιχορεύοντος τὸν ὄλβον ἄλλως πολὺν ἐκαρπιζόντο». Ἡ γενικὴ περιχορεύοντος δὲν εἶναι σαφὲς σὲ τί ἀναφέρεται. Τὸ ὀρθὸ εἶναι περιχορεύοντες (σωστὰ ἐκδίδεται ἀπὸ τὸν Wirth).

B, 39 «θέλω τὴν προσποιήτον φιλίαν μὴ οὐχὶ ψεύσασθαι». Μᾶλλον πρέπει νὰ γραφεῖ τὴν ἀπροσποιήτον (πρβλ. παρακάτω, B, 55-56 «τοῦ διδάσκειν ἀγαπᾶν καὶ φιλίαν ἔχειν ἀμεταποίητον»).

B, 79-80 «αἰχμαλωτίζοντας τὰ νοήματα, {εἰς} ἃ μὴ δὲ πρὸς νοῦν τοῦ διδάσκοντος ἀναβέβηκε». Ὁ ὀβελισμὸς τοῦ εἰς δὲν δικαιολογεῖται, ἐφ' ὅσον, ὅπως ἐπισημαίνεται ὀρθὰ στὸ ὑπόμνημα τῶν πηγῶν, στὸ σημεῖο αὐτὸ ὑπόκειται τὸ χωρίο τῆς Β' Πρὸς Κορινθίους ἐπιστολῆς: «αἰχμαλωτίζοντες πᾶν νόημα εἰς τὴν ὑπακοὴν τοῦ Χριστοῦ».

B, 119-121 «ἔχει δὲ καὶ τοὺς ἐξ ἐχιδναίων σαρκῶν ἀρτίσκους, ἐν ᾧ καὶ τὰ ἄλλα μὲν χρησιμώτατα, τὸ δὲ φάρμακον ἐκ τῶν θηρίων μέρους τούτων ἐνὸς εἴληχε τοῦνομα». Ἡ διόρθωση τοῦ τούτου σὲ τούτων ποὺ υἰοθετεῖται δὲν ἔχει καμμία βάση. Ὁ Εὐστάθιος θέλει νὰ τονίσει ὅτι ὑπάρχουν περιπτώσεις ὅπου κάτι ὀνομάζεται μὲ βάση ἓνα ἀπὸ ὅλα του τὰ συστατικά, ὄχι ἀπὸ τὸ σύνολο τῶν συστατικῶν του. Πρβλ. καὶ B, 111 «ἐκ μέρους τινὸς τὸ πᾶν καλεῖται». Ἀπλῶς μετὰ τὴν λέξη θηρίων καὶ τὴν λέξη ἐνὸς πρέπει νὰ τεθεῖ κόμμα.

B, 248 «πόδες...σταθερῶς εἰς τὸ κατ' ἀρετὴν εὐθὺ βαίνοντες καὶ μὴ χωλευούσαις ταῖς ἰγνύαις καὶ ἀσφαλῶς παραγόμεναι». Εἶναι προφανὲς ὅτι πρέπει νὰ γραφεῖ παραγόμενοι (ἐνν. οἱ πόδες, σωστὰ ἐκδίδει ὁ Wirth).

Γ, 14-15 «ὁποίας ὁ μισόθεος καὶ ἀρχέκακος καὶ εἰς τέλος δὲ τοιοῦτον μηχανᾶται». Ἡ διόρθωση τοῦ τοιοῦτος τοῦ χειρογράφου σὲ τοιοῦτον δὲν δικαιολογεῖται. Καὶ εἰς τέλος δὲ τοιοῦτος σημαίνει: ὁ διάβολος μένει καὶ μέχρι τέλους τέτοιος (δηλαδὴ μισόθεος καὶ ἀρχέκακος).

Γ, 25-26 «ἄλλο τι ἐργασόμενοι τῶν ὅσα ξυνάγειν οἶδασιν εἰς ἐν τοὺς γε κατὰ τόπον ἀνθρώπους ἐχέφρονας». Ἡ διόρθωση τοῦ τὰ τοῦ κώδικα σὲ τοὺς εἶναι ἀδικαιολόγητη. Τὸ τὰ γε κατὰ τόπον εἶναι αἰτια-

τική τῆς ἀναφορᾶς: ὅσα καταφέρνουν νὰ συγκεντρώσουν σὲ ἓνα σῶμα, δηλαδή κατὰ τὸν τόπο, τοὺς ἀνθρώπους τοὺς νουνεχεῖς.

Γ, 27-28 «διὰ τὴν τῷ Θεῷ φιλτάτην νηστείαν μακρὸν ὅσον ἐναρξομένην τελείσθαι». Ἡ νηστεία θὰ ἀρχίσει σὲ λίγο, γι' αὐτὸ τὸ μακρὸν πρέπει νὰ διορθωθεῖ σὲ μικρόν.

Γ, 142-143 «πρὸς τῷ τῆς ἀχαριστίας [ἀμαρτ]ήματι». Ἐπειδὴ στὸ κείμενο γίνεται λόγος γιὰ τὴν ἄφεση τῶν ὀφειλημάτων τῆς Κυριακῆς προσευχῆς (πρβλ. Β, 135-136 «τὰ καθ' ἡμᾶς ὀφλήματα», Β, 158 «δυεῖν ὄντων ὀφλημάτων»), θὰ πρότεινα τὴν συμπλήρωση [ὀφλ]ήματι ἢ [ὀφειλ]ήματι.

Γ, 247-248 «τὰ μὲν εἰς ἐργατικὴν σπουδὴν συντείνοντα, αἱ δὲ τῇ ἀποβλύσει δυναμοῦσαι τὸν ἐναγώνιον». Θὰ πρότεινα νὰ γραφεῖ τὸ ἐναγώνιον. Πρβλ. καὶ Α, 106 «διαλείπειν τὸ ἐναγώνιον».

Δ, 16 «γρηγορώτερον δε». Ὁ ἀττικιστὴς Εὐστάθιος δύσκολα κατὰ τὴν ἄποψή μου θὰ χρησιμοποιοῦσε ἓνα τέτοιο τύπο. Μήπως πρέπει νὰ γραφεῖ ἐγρηγορώτερον;

Δ, 21 «ὄ τι δῆλον». Ὁ κώδικας παραδίδει ὅτι δῆλα, τὸ ὁποῖο δὲν χρῆζει διορθώσεως.

Δ, 27-29 «οὐκ ἐπιτηδευόμενος αὐτὸς κοσμικώτερον χυδαίῳ ζήλω ῥητορικῷ, ἀλλὰ πολὺν εὐμαθῶς ἐκείνης ἀπαντηθεῖς». Τὸ πολὺν εὐμαθῶς ἐνέχει πλεονασμὸ ἀνεπίτρεπτο κατὰ τὴν δική μου ἄποψη. Προτείνω τὴν διόρθωσή του σὲ πολυμαθῶς.

Δ, 30-31 «ὄ δὲ μετὰ τὴν διδασκαλίαν ἐκείνην ἐπενεθυμήθη καθὰ ἐφάμιλλος τοιόνδε ἐστί». Πρὸς ποιόν εἶναι ἐφάμιλλος ὁ Εὐστάθιος; Δύσκολο εἶναι νὰ ὑποθέσουμε ὅτι συγκρίνει τὸν ἑαυτό του μὲ τὸν Δαυίδ, ὁ ὁποῖος ἀναφέρεται προηγουμένως στὸ κείμενο. Ἐφάμιλλη πρὸς τὴν προηγούμενη διδασκαλία εἶναι, προφανῶς, ἡ ἱστορία τοῦ ἁγίου Νικηφόρου πὺν πρόκειται νὰ ἀφηγηθεῖ. Προτείνω λοιπὸν τὴν διόρθωση ἐφάμιλλον.

Δ, 39-40 «τὰς ἱερᾶς ἱστορίας ἀναλεξάμενοι». Τὸ χειρόγραφο παραδίδει τῆς ἱερᾶς ἱστορίας ἀναλλαξάμενοι. Σωστὴ εἶναι ἡ διόρθωση ἀναλεξάμενοι, δὲν ὑπάρχει ὅμως κανένας λόγος νὰ διορθωθεῖ ἡ γενικὴ τῆς ἱερᾶς ἱστορίας.

Δ, 45 «ἐν ἀκαρεῖ χρόνῳ σχοινίῳ μνησικακίας ἀφελκυσάμενος». Λαμβάνοντας ὑπ' ὄψιν τὸ χωρίο τοῦ ἀριστοφανικοῦ Πλούτου 244 προτείνω τὴν διόρθωση ἐν ἀκαρεῖ χρόνου.

Δ, 90 «ὀρίσεται». Ὁ κώδικας ἔχει ὀρίζεται, ὅπως καὶ ὁ Tafel.

Δ, 100-102 «καίεσθαι τὴν καρδίαν αὐτοῦ προορωμένην πότε ἂν ἢ εὐρήσει ὀρωρυγμένον βάραθρον, ἐν ᾧ καταρρίψας ἀφαντώσει τὸν μισούμενον, <ἢ καὶ> ἄλλως αὐτοχειρία θανατηρᾶ ἐπ' αὐτὸν χρήσεται. καὶ ἂν πάλαι τοιοῦτον τι πεποίηκεν, εἴπερ ἡδύνατο». Τὸ <ἢ καὶ> ἀπο-

τελεῖ προσθήκη τῆς ἐκδότριας, ὄχι ἀπαραίτητη κατὰ τὴν ἄποψή μου. Τὸ ἢ πρὸ τοῦ εὐρήσει δὲν καθιστᾶ ἀναγκαῖα τὴν ὑπαρξὴ ἑνὸς δεύτερου ἢ, ἐφ' ὅσον τὸ ἄλλως ἐπέχει θέσιν διαζευκτικοῦ.

Δ, 125-126 «ὡς δὴ ἀπαγόμενον εἰς ἀγαθὸν τέλος εἶδε τὸν μισούμενον, ἀνέβλεψε δὲ καὶ εἰς ξίφη γυμνά, ἤθελε μὲν...». Τὸ ἀπαγόμενον εἶναι παραδιόρθωση τοῦ Tafel ἀπὸ τὸ ἀπαγόμενος τοῦ χειρογράφου, ἢ ὁποῖα κακῶς υἰοθετεῖται στὴν νέα ἔκδοση. Τὸ νόημα: μόλις ἀντίκρουσε ὁ Σαπρίκιος τὴν ὥρα ποὺ ὀδηγοῦνταν (ἀπαγόμενος) πρὸς τὸν ὠραῖο θάνατο, τὸν Νικηφόρο ποὺ μισοῦσε καὶ εἶδε κοντὰ του τὰ γυμνά ξίφη τῶν στρατιωτῶν, τοῦ ἐρχόταν ἢ ἐπιθυμία νὰ ἀρπάξει ἓνα ἀπὸ αὐτὰ τὰ σπαθιά καὶ νὰ σκοτώσει τὸν Νικηφόρο.

Δ, 130 «ὅτε». Ὁ κώδικας ἔχει ὅτι, ὅπως καὶ ὁ Tafel.

Δ, 207 «οὐδέν». Ὁ κώδικας παραδίδει οὐθέν.

Δ, 210 «εἰς μῖσος λογίζεται τῷ Θεῷ». Ὁ κώδικας παραδίδει μῦσος.

Δ, 250-251 «οὕτω καὶ τοιούτῳ ἐχθρῷ προσμίξαι εἰς πραγματεῖαν φιλίας τῆς πρὸς ὀρθότητα καὶ προερχόμενον δὲ ὡς ἀγαπήσαι φεύγειν». Προτείνω τὴν διόρθωση προερχόμενον (πρβλ. Δ, 242 «προσιόντα», Δ, 270 «προσελθών»).

Δ, 257 «προσπίπτοντα τῷ κοινῷ βυθῷ θεῷ». Μήπως πρέπει νὰ διορθωθεῖ βοηθῷ;

Δ, 274 Μετὰ τὸ ὡς ἡ ἐκδότρια παραλείπει τὸ ἄρθρο ὁ.

Δ, 277-279 «Οὐ δὴ πού γὰρ ὡς ἐπὶ τοῦ προκειμένου (ὁ μὲν ζητήσας ἐπάνοδον ἀγάπης ἐσώθη μεμαρτυρηκῶς, ὁ δὲ δυσωπηθεὶς ἀπώλετο Σατανικῶς) οὕτως ἔσται καὶ ἐπὶ πάντων θειοτέρου γινέσθαι». Τὸ ὡς ἀποτελεῖ διόρθωση τοῦ Tafel ἀπὸ τὸ ὁ τοῦ χειρογράφου. Προτιμότερη εἶναι ἡ διόρθωση ὁ. Ἐννοεῖται ὅτι οἱ παρενθέσεις πρέπει νὰ ἀπαλειφθοῦν.

Δ, 314 «τῆς ἀνθρωπίνου φύσεως». Μᾶλλον πρέπει νὰ γραφεῖ ἀνθρωπίνης. Ἄλλοῦ (E, 551) ἡ ἐκδότρια σωστὰ διορθώνει τὸ παρεμφερὲς θειοτέρου ἐμπνοίας σὲ θειοτέρας ἐμπνοίας.

Δ, 338-342 «ἀλλὰ προειδὼς καὶ αὐτὸ συνελόγισατο δυοῖν θάτερον αὐτῷ γενήσεσθαι, ἢ φιλίαν εὐρέσθαι καταπραξάμενον γενέσθαι τὸν ἐχθρὸν πρὸς αὐτοῦ καὶ οὕτω κληρονομήσαι μαρτυρικῆς εὐχῆς καὶ περιωθῆναι ἢ διαπεσὼν τῆς ἐλπίδος στέξει καὶ τὸ ἄλλως ἐπισυμβησόμενον ἐν θεῷ». Προτείνω νὰ γραφεῖ καταπραξάμενος. Τὸ νόημα: ὁ Νικηφόρος συλλογίσθηκε ὅτι ἓνα ἀπὸ τὰ δύο θὰ συμβεῖ, ἢ θὰ πετύχει τὴν συμφιλίωση, ἀφοῦ καταφέρει (καταπραξάμενος) ὁ ἴδιος νὰ φέρει τὸν ἐχθρὸ μὲ τὸ μέρος του, καὶ ἔτσι θὰ ἀξιωθεῖ νὰ πάρει τὴν εὐχὴ τοῦ μάρτυρα καὶ νὰ σωθεῖ, ἢ ἂν δὲν ἐκπληρωθοῦν οἱ ἐλπίδες του, θὰ ὑποστῆ ὅ,τι κι ἂν συμβεῖ.

Δ, 348-350 «ὄπερ ἀπηνήγατο ποιῆσαι». Ὁ κώδικας παραδίδει ἀπηνήσατο, τὸ ὁποῖο μπορεῖ νὰ διορθωθεῖ καὶ σὲ ἀπηνήσατο.

Δ, 398-399 «ἄφετε <μὲν> μέμφεσθαι τὸν τοιοῦτον ἄνθρωπον τῆς ἐκλόγου καὶ ἀσυνέτου δειλίας». Ὁ Εὐστάθιος ἐπισημαίνει ὅτι δὲν πρέπει νὰ μεμφόμαστε ἐκεῖνον πὺν διστάζει νὰ πλησιάσει τὸν ἐχθρό του καὶ νὰ τοῦ ζητήσῃ συγγνώμη, ἀπὸ φόβο μήπως τοῦ κάνει κακό. Συνετὰ φέρεται ὁ ἄνθρωπος αὐτός, ἐπειδὴ ἀκριβῶς φοβάται τὴν δολιότητα τοῦ ἐχθροῦ του. Ὁ κώδικας παραδίδει ἐλλόγου, τὸ ὁποῖο κακῶς διορθώθηκε ἀπὸ τὸν Tafel σὲ ἐκλόγου. Αὐτὸ πὺν πρέπει νὰ διορθωθεῖ εἶναι τὸ ἀσυνέτου σὲ εὐσυνέτου.

Ε, 9 Τὸ δεύτερο καὶ δὲν ὑπάρχει στὸ χειρόγραφο. Τὸ λάθος ὑπάρχει καὶ στὸν Tafel.

Ε, 162-163 «καὶ τὸ νῦν ἡμῖν προκείμενον σπούδασμα μετὰ τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν σκοτεινῶν δυνάμεων». Τὸ μετὰ δὲν δίνει νόημα. Κατὰ πᾶσα πιθανότητα, ὁ κώδικας ἔχει τὸ ἀναμενόμενο κατὰ.

Ε, 168 Παραλείπεται στὴν ἔκδοση τὸ οὐ τοῦ χειρογράφου πρὶν ἀπὸ τὸ χρῆ.

Ε, 191 Ὅρθα ὁ Tafel διώρθωσε τὸ τόδ' τοῦ κώδικα σὲ τὸ δ'. Δὲν πρόκειται γιὰ δεικτικὴ ἀντωνυμία, ὅπως νομίζει ἡ ἐκδότρια, ἀλλὰ γιὰ τὸ ἄρθρο πὺν ἔχει ὀξεῖα, ἐπειδὴ τὸ δ' θεωρεῖται ἐγκλιτικὸ στὴν προκειμένη περίπτωση ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς, πρβλ. καὶ Ε, 244, ὅπου καὶ πάλι τὸ χειρόγραφο ἔχει τόδ'.

Ε, 201-201 «προσέλθωμεν-τὰ ἡμέτερα». Τὸ χωρίο δὲν ὑπάρχει στὸ χειρόγραφο. Τὸ ἐπανελάβε ἀπὸ ἀβλεψία ἡ ἐκδότρια ἀπὸ τὸ Ε, 199-200.

Ε, 219-220 «καὶ οὕτω μὲν, τῶν πενήτων ἀμφιεννυμένων καὶ τὰ εἰς τροφὴν ἐκατέραν προσιεμένων, οἷς δικαίως πονοῦμενοι μεταδιδόμεν». Μήπως πρέπει νὰ γραφεῖ πονοῦμενοι (ἐνν. τοῖς πένησι);

Ε, 367 Τελείως ἄστοχη ἡ διόρθωση τοῦ προκύψαν σὲ προκύψας.

Ε, 378-379 «καὶ τὴν ὄσφρησιν διορθώσεταιί τις, εἰσκρίνω εὐωδίας ἀρεσκούσας τοῖς τοῦ ἐπουρανοῦ λόγου μυρεψοῖς ἀποστόλοις». Δὲν ὑπῆρχε κανένας ἀπολύτως λόγος διορθώσεως τοῦ παραδεδομένου εἰσκρίνων σὲ εἰσκρίνω.

Ε, 381 «καταρτίζει». Τὸ χειρόγραφο παραδίδει καταρτίσει.

Ε, 415 «ἐπαφῆς». Πρόκειται γιὰ διόρθωση ἀπὸ τὸ ἀπαφῆς πὺν ὑποτίθεται ὅτι παραδίδει τὸ χειρόγραφο. Ὅμως ἡ πραγματικὴ γραφὴ εἶναι ἀπαχῆς (ἐνν. τρόπος), ἡ ὁποία πρέπει νὰ διατηρηθεῖ.

Ε, 439-440 «τὰ κάτω τῆς ἄνω συνήπται». Νὰ γραφεῖ τοῖς.

Ε, 468-469 «οὐ παρηγούμενοι ἀπλῶς, ἀλλὰ χειρὶ Θεοῦ πεπλασμένοι». Ὁ Εὐστάθιος τονίζει ὅτι ὁ ἄνθρωπος δὲν δημιουργήθηκε ἀπλῶς μὲ ἐντολὴ τοῦ Θεοῦ ὅπως τὰ ἄλλα κτίσματα, ἀλλὰ πλάσθηκε μὲ τὸ ἴδιο

του τὸ χέρι. Προτείνω τὴν διόρθωση τοῦ παρηγοῦμενοι σὲ παρηγμένοι (ἀπὸ τὸ παράγω).

E, 479-483 «πότερον κάλλιον ἐξ οὐρανοῦ πεσεῖν ἢ ἀναβῆναι πρὸς οὐρανόν; τοῦτο τοῦ Ἑωσφόρου, ἐκεῖνο ἡμῶν, εἶπερ ἐθέλομεν. Εὐκολώτερον θεοῦ γενέσθαι ἢ περ μακρὴν ἀποπλανηθῆναι τῆς ἐκείνου χρηστότητος. Μακρύνεται μὲν γὰρ τις θεοῦ ὁπῆ ποτε διὰ τὸ ἐκείνου φιλόανθρωπον, ἐγγίξει δὲ διὰ τὸ τῆς ἀγαθότητος αὐτοῦ ἐφορκόν». Σὲ ποιόν ἀναφέρεται τὸ ἐκείνου; Στὸν Θεὸ δὲν μπορεῖ νὰ ἀναφέρεται, ἐφ' ὅσον στὸν Θεὸ ἀναφέρεται τὸ αὐτοῦ ποὺ ἀκολουθεῖ. Λογικὰ τὸ ἐκείνου πρέπει νὰ σχετίζεται μὲ τὸν Ἑωσφόρο, ὁ ὁποῖος κάθε ἄλλο παρὰ διακρίνεται γιὰ τὰ φιλόανθρωπα αἰσθήματά του. Προτείνεται ἐπομένως ἡ διόρθωση ἀφιλόανθρωπον. Ὁ ἄνθρωπος ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὸν Θεὸ ἐξαιτίας τῆς μισανθρωπίας τοῦ Σατανᾶ, προσεγγίζει ὅμως πάλι τὸν Θεὸ ἐξαιτίας τῆς θείας φιλανθρωπίας.

E, 515-516 «καὶ οὐ λέγω κάλλους ἐποπτεῖαν καὶ περιέργιαν ὄψεως ἑτεροίας». Μήπως πρέπει νὰ γραφεῖ ἑτεροίας;

E, 543 «τὸ προφητικὸν ἄγημα». Ὁ κώδικας παραδίδει τὸ ἀναμενόμενο λάλημα. Τὸ λάθος ὑπάρχει καὶ στὸν Tafel.

E, 567 «ἐξελεύσεως». Ὁ κώδικας παραδίδει ἐπελεύσεως. Ὁ Tafel τὸ ἔχει σωστά.

E, 574 «ἀντέχοντα». Ὁ κώδικας παραδίδει ἀπέχοντα. Ὁ Tafel τὸ ἔχει σωστά.

E, 649 «μέσοις χρῶ ταῖς εὐχαῖς». Μᾶλλον πρέπει νὰ γραφεῖ μέσαις.

E, 652-655 «τοῦ λοιποῦ λόγισαι θέμενος ἐς ψυχὴν, ὡς ἢ πολὺ ἐν σοὶ τὸ ἐφάμαρτον καὶ δι' αὐτὸ οὐκ ἀξιοῖ σε τοῦ πλουτισμοῦ ἢ ἄλλο τι, νῦν μὲν οὐ συμφέρον σοὶ τὸ πλήρωμα τοῦ αἰτήματος ἔσται, ἔσται δέ, ὅτε ὁ τοῦ βίου λειμὼν ἐξανθήσει». Ἀπὸ τὸ λόγισαι ἐξαρθᾶται ἡ εἰδικὴ πρόταση ποὺ ἀρχίζει μὲ τὸ ὡς. Μετὰ τὸ δεύτερο διαζευκτικὸ ἢ θὰ ἀναμέναμε πάλι ἓνα εἰδικὸ σύνδεσμο. Μήπως πρέπει λοιπὸν νὰ γραφεῖ ἢ ἀλλ' ὅτι ἀντὶ γιὰ ἢ ἄλλο τι; Μία περίπτωση τοῦ ἢ ἀλλὰ ὑπάρχει στὴν μεθεπόμενη παρατήρησή μας.

E, 656-657 «ἢ οὐχ ὄρας καὶ φυτὰ δένδρων τὰ μὲν καρποῖς βρίθοντα, τὰ δὲ τινα διαπαντὸς οὐκ ἄκαρπα». Ἔτσι ὅπως ἐκδίδεται τὸ κείμενο, ὑπάρχει ταυτολογία. Προτείνεται ἡ διόρθωση τοῦ ἄκαρπα σὲ ἔγκαρπα (βλ. καὶ E, 686 «ἔγκαρπον»).

E, 668-672 «ἢ οὐ σύμφορόν σοι λαλεῖν ὕλην, ἐξ ἧς ἔσται βλάστη καὶ καρπὸς ἄξιος λόγου καὶ φύλλα καὶ λοιπὴ πᾶσα εὐφυία χρηστοῦ δένδρου, ἢ ἀλλὰ καί, εἴ ποτε λάβης, ἀλλ' αὐθις ἀπορροῦσεται σοὶ τὰ δεδομένα διὰ τὸ μὴ καιρίον». Τὸ λάβης μᾶς ὀδηγεῖ στὴν ἀσφαλῆ διόρθωση τοῦ λαλεῖν σὲ λαβεῖν.

E, 690-691 «ἔσται γοῦν σοι ὁμοίως καὶ τὰ ἐφεξῆς, εἰ μόνον ἐκεῖνα ποιεῖς, ὧν γινομένων καὶ τὰ ἄλλα προτίθεται». Προτείνεται νὰ γραφεῖ προστίθεται.

E, 693-697 «τί γοῦν ἀπαιτεῖν ἐθέλεις τὸν χρωστούμενον; ἀπέδοτό σοι τὸν μισθὸν ὁ δεσπότης...ἄφες οὖν ἀναιδεύεσθαι καὶ προσεπιζητεῖν...ἐκληροδότησεν ὁ πατήρ, οὐκέτι γοῦν ἀνάγκην ἔχει τοιαύτην, ὁποῖαν σοὶ ἐπάγειν ἐθέλεις». Τὸ δεύτερο σοὶ δημιουργεῖ πρόβλημα. Ὁ Εὐστάθιος προσπαθεῖ νὰ πείσει ἓνα δανειστή νὰ μὴν πιέζει ἐκείνον ποὺ τοῦ χρωστᾷ. Ἐπομένως προτείνω τὴν διόρθωση τοῦ δευτέρου σοὶ σὲ σύ. Τὸ ἔχει ἐπίσης πρέπει νὰ διορθωθεῖ σὲ ἔχει.

E, 739 Μετὰ τὸ γὰρ ἢ ἐκδότρια παρέλειψε τὸ καὶ τοῦ χειρογράφου.

E, 798-800 «βασιλεὺς μὲν ἀγαθὸς μὴ εὐεργετικὸς προσφυῶς ἂν λέγοι τό τι, σήμερον οὐκ ἐβασίλευσα». Δύο προβλήματα. Τὸ εὐεργετικὸς τοῦ χειρογράφου πρέπει νὰ διορθωθεῖ σὲ εὐηργετηκῶς. Ἐπίσης τὸ χειρόγραφο ἀρχικὰ εἶχε τὴν γραφή λέγοιτό τι, ἢ ὁποῖα ἀργότερα διορθώθηκε στὸ ὀρθὸ λέγοι ὅτι.

E, 843 «οὐ». Ὁ κώδικας παραδίδει τὸ ἀναμενόμενο οὐ.

E, 851 «μὴ ποτε καὶ αὐτοκράτωρ ἐν Τετραδί γεγένηται». Δὲν εἶναι κατανοητὴ ἡ διόρθωση τοῦ γεγέννηται τοῦ χφ., οὔτε καὶ ἡ μὴ υἰοθέτηση τῆς ὀρθῆς διορθώσεως τοῦ Tafel (γεγεννησθαι ἀντὶ τοῦ παραδεδομένου γεγενῆσθαι) στὸ E, 854.

E, 920 Παρέλειψε ἢ ἐκδότρια τὸ πορεύσομαι μετὰ τὸν ἦν.

E, 983-984 «Σπεύσωμεν οὖν δι' ἐντεύξεων μὴ πάλιν αἴραις καὶ ζιζανίοις φύρδην ἀναχρῶσθῆναι». Νὰ γραφεῖ ἀναχρῶσθῆναι.

E, 988 «ἔδει καπυροὺς ἄρτους τῆ τοῦ δεσπότου θεοῦ προσε νεχθῆναι τραπέζῃ». Ὁ κώδικας παραδίδει προσεχθῆναι, τὸ ὁποῖο μπορεῖ νὰ διορθωθεῖ καὶ σὲ προσαχθῆναι.

ΣΤ, 13-18 «ἀλλ' οὖν φιλοκερδῆς ὧν ἐν δέοντι καὶ τὸ ἱερὸν τάλαντον ἀπαναινόμενος δωρεὰν καταβάλλεσθαι, ζητῶν δὲ ἀγαθοῦ τραπεζίτου δίκην αὐτὸ διαχειρίζεσθαι καὶ τόκον αὐτοῦ ἀπολαμβάνειν ἐμοὶ ἀρέσκοντα οἷα μὴ εὐλαβούμενος τὸν λογιστεύοντα, εἰ μὴ ἑκατοστὰς ἢ ἡμιολίας, ἀλλὰ πολλῶ πλείω τούτων ἀπαιτῶ εἰς κέρδος, οὐκ ἂν οὕτω ῥαδίως πεισθεῖην ἐκδοῦναι τὸ ζητούμενον». Τὸ ἀπαιτῶ εἶναι ἐντελῶς μετέωρο μέσα στὴν σειρὰ τῶν αἰτιολογικῶν μετοχῶν ὧν, ἀπαναινόμενος, ζητῶν, εὐλαβούμενος. Προτείνεται ἡ διόρθωσή του σὲ ἀπαιτῶν (ἐνν. εἶη). Ἡ μετοχὴ ἀπαιτῶν ἀναφέρεται στὸν λογιστεύοντα.

ΣΤ, 60 «οὐ ἔργον καὶ πλάκες ἐκεῖναι <αἱ> θεόγραφοι». Ἐντελῶς ἀκατανόητη ἢ προσθήκη τοῦ αἱ.

ΣΤ, 64 «Τούτο». Τὸ χειρόγραφο ἔχει Τούτου.

ΣΤ, 115 «*Φύσεως δῶρον ἢ ἀγάπη καὶ ἐν αὐτῇ πρώτη μετὰ Θεὸν θεωρεῖται*». Νὰ γραφεῖ πρώτη (ἐνν. τῇ φύσει) κατὰ τὴν ἔκδοση τοῦ Tafel.

ΣΤ, 184-190 «*ὁ πολυπροσκύνητος, ἐνταῦθα μικροῦ καὶ καταπτύεται καὶ παίεται κατὰ κόρρης. Καὶ οὐκ οἶμαι τηνικαῦτα (εἰ μὴ ὁ τοῦ γάμου θεσμοθέτης κύριος ἐγγελά τοὺς τοιοῦτους ἐμβρομώμενος), αὐθις ἐτέρωθεν ἀνὴρ ἀναφαίνεται καταβοώμενος τῆς γυναικὸς ὡς ἀποξυγείσης καὶ οὐ μόνον καταμόνας ἔξω αὐτοῦ γενομένης εἰς τόπον χλόης θανασίμου μὲν, ἐκείνη δὲ γλυκείας, καὶ ἐπὶ ὕδατος τῆς αὐτῇ δοκούσης ἀναπαύσεως ἀλλὰ καὶ προσβιβασθείσης ἔνθα μὴ ἐπέτρεψε ὁ θεός. Καὶ θυμοῦμαι κἀνταῦθα ἐγὼ καὶ ὀχλῶ εἰς οὐδὲν ἀγαθὸν τέλος*». Τὸ οὐκ οἶμαι δὲν δίνει νόημα. Προτείνεται, μὲ δισταγμὸς, ἡ διόρθωση τῶν δύο αὐτῶν λέξεων σὲ θυμοῦμαι. Ἡ φράση ποῦ ἀκολουθεῖ (θυμοῦμαι κἀνταῦθα) δίνει τὴν ἐντύπωση ὅτι τὸ ρῆμα θυμοῦμαι ἔχει χρησιμοποιοθεῖ ξανὰ προηγουμένως. Φυσικὰ οἱ παρενθέσεις πρέπει νὰ ἀπαλειφθοῦν, πρὸ τοῦ αὐθις νὰ μπεῖ τελεία καὶ μετὰ τὸ θεὸς νὰ τεθεῖ κόμμα. Τὸ γενομένης ἀποτελεῖ διόρθωση ἀπὸ τὸ ὑποτιθέμενο νενομένης τοῦ κώδικα, ὁ ὁποῖος στὴν πραγματικότητα παραδίδει νενομένης ποῦ πρέπει σαφῶς νὰ ἀποκατασταθεῖ στὸ κείμενο.

ΣΤ, 196 «*Τί δὲ*». Τὸ χειρόγραφο παραδίδει δῆ.

ΣΤ, 228-229 «*ἐγκραγόντες γὰρ πρὸς θράσος*». Μήπως πρέπει νὰ γραφεῖ ἐκραγέντες;

ΣΤ, 254 «*ἤθροισεν*». Τὸ χειρόγραφο ἔχει ἤθροισεν.

ΣΤ, 261 Τελείως περιττὴ ἡ διόρθωση τοῦ ἀπροσδεῆς σὲ ἀπροσδεεῖς, ἐφ' ὅσον εὐκόλα ἀντιλαμβανόμεστε ὅτι τὸ ἐπίθετο ἀποδίδεται στὴν λέξη ἐκκλησία.

ΣΤ, 265-267 «*εἶτα πόλεις μὲν καὶ νῆες κατὰ τὸν εἰπόντα οὐδὲν εἰσιν ἔρημοι ἀνδρῶν οὐσαὶ τῶν κατ' αὐτάς, ναὸς καὶ ἐκκλησία Θεοῦ ἀπροσλόγιστα κατὰ τὸν θεῖον κληρον καὶ τὰ κατ' αὐτοὺς πράγματα*». Ἀπαραίτητη ἡ προσθήκη ἐνὸς δὲ μετὰ τὴν λέξη ναός.

ΣΤ, 354-356 «*ἢ τί ἄλλο τὸ Ἑβραϊκὸν φύλον ἀφήκε τῇ Χριστιανικῇ πολιτείᾳ; καὶ συμπαροικεῖν καὶ ἐλέους τυγχάνειν καὶ τρόπον τινὰ συζῆν, οἷς θρησκεύειν ἐφίεται ὡς αὐτῷ φίλον*». Ἡ διόρθωση τοῦ παραδεδομένου ἀφίεται σὲ ἐφίεται (=ἐπιθυμεῖ) προϋποθέτει σοβαρὴ παρανόηση τοῦ ἐνδιαφέροντος αὐτοῦ ἀπὸ πολιτισμικῆ ἄποψη κειμένου. Τὸ οἷς ὅπως συχνὰ στὸν Εὐστάθιο εἰσάγει αἰτιολογικὴ πρόταση. Τὸ νόημα, ἐπομένως, εἶναι τὸ ἐξῆς: γιὰ ποιὸν λόγον ἄφησε ὁ Θεὸς τοὺς Ἑβραίους στὸ χριστιανικὸ πολίτευμα; Γιὰ νὰ κατοικοῦν μαζί μας, νὰ τοὺς ἐλεοῦμε καὶ κατὰ κάποιον τρόπο νὰ συζοῦν μαζί μας, ἐφ' ὅσον ἐπιτρέπεται (ἀφίεται) σὲ αὐτοὺς νὰ ἔχουν τὸ θρησκειομα τῆς ἀρεσκείας τους.

ΣΤ, 368 «ἐγελάσθη οὐ πολλοῖς, ἀλλ' ὑφ' ἑνός τινος, ᾧ μὴ προσήκε». Κακῶς διορθώθηκε τὸ οὐ (ἔλξη τοῦ ἀναφορικοῦ) σὲ ᾧ.

ΣΤ, 394 «ἄκων». Τὸ χειρόγραφο παραδίδει *ἀέκων*.

ΣΤ, 488 «καὶ ἀθωωσάτωσαν σφᾶς αὐτοὺς ἐφ' ἧς ἀδιακρισίας ἀλίσκονται». Τὸ ἧς πρέπει νὰ διορθωθεῖ σὲ οἷς. Ὁ ἀττικιστὴς Εὐστάθιος δύσκολα θὰ ἀντικαθιστοῦσε τὸ ἀττικὸ ἀλίσκομαι τινος μὲ τὸ ἀδόκιμο ἀλίσκομαι ἐπὶ τινος.

ΣΤ, 525-528 «εἰ δέ τις μηδεμίαν ἔχων ἀφορμὴν ἢ ἀρχὴν γνωριμότητος, μὴ δὲ εἰδῶς ἀνθρώπου ἢ βίον ἢ ἀγαθοπραξίας ἢ κακὰς ἐνεργείας κρίνει ἄνθρωπον, οὐκ ἠκριβώσατο καὶ κατακρίνει καὶ αὐτίκα ἐθέλει καὶ εὐθύνας αὐτῷ ἐπιφέρειν. Οὐδεὶς μοι πρὸς τὸν τοιοῦτον λόγος». Μετὰ τὸ ἐπιφέρειν πρέπει νὰ τεθεῖ κόμμα, ὅπως στὴν ἔκδοση Tafel, ἐφ' ὅσον ἡ πρόταση ποὺ ἀρχίζει μὲ τὸ οὐδεὶς εἶναι ἡ ἀπόδοση τῆς ὑποθετικῆς προτάσεως. Γιὰ νὰ μὴν μείνει τὸ οὐκ ἠκριβώσατο ἐντελῶς μετέωρο, προτείνεται ἡ προσθήκη ἑνὸς ὄν μετὰ τὴν λέξη ἄνθρωπον.

ΣΤ, 581 «μὴ δὲ κατορχεῖσθαι αὐτῷ». Ὁ κώδικας παραδίδει αὐτ', τὸ ὁποῖο ἡ ὀρθὴ σύνταξη ἀπαιτεῖ νὰ μεταγράψομε ὡς αὐτοῦ.

ΣΤ, 659 «ἐγκρέματα». Ὁ κώδικας παραδίδει ἐκκρέματα.

ΣΤ, 681-682 «βαδίζων οὖν, φησίν, οὐ κατὰ ἀρετὴν ἀλλὰ τὴν ἀπάγουσαν ἐπὶ τὸ κακόν». Μήπως πρέπει νὰ συμπληρώσομε οὐ <τὴν> κατὰ ἀρετὴν;

ΣΤ, 734-736 «τίκει δὲ καὶ νοῦς γεννήματα προσφυῆ, καὶ ὄλωσ πεπλάτνται τὸ ὄνομα τοῦ τόκου, οἱ δὲ ἰδίασαν αὐτὸ κατὰ τι ἐξαίρετον ἐπὶ τοῦ κατ' αὐτοὺς δυστόκου τόκου. οὔτε ἡ φύσις οἶδεν οὔτε ἡ κατ' ἄνθρωπον ὀρθότης». Ἡ πρόταση ποὺ ξεκινᾷ μὲ οὔτε δὲν ἔχει καμμία σύνδεση μὲ ὅσα προηγούνται. Ἡ σύνδεση θὰ ἦταν δυνατὸν νὰ ἀποκατασταθεῖ, ἂν προσθέταμε ἓνα ὁ πρὶν ἀπὸ τὸ οὔτε.

ΣΤ, 765 «ὁ τὴν πραγματεῖαν ἀδολίεντος, ὁ μὴ τὸν κανόνα καταδουλούμενος». Μᾶλλον πρέπει νὰ γραφεῖ καταδολούμενος.

ΣΤ, 806-809 «Ἔτι μακρὰν ἐκκλίνει κακοῦ καὶ ὁ μήτε φίλους διασπῶν καὶ τοῖς ἐχθροῖς δὲ σπονδὰς πραγματευόμενος (ἐκεῖνο μὲν γὰρ φάκτον ἀνδρός, τὸ δὲ δεύτερον Θεοῦ τοῦ ζωοδότου, τοῦ τῆς ἐνώσεως)». Ἡ ἐκδότρια θεωρεῖ ὅτι ὁ κώδικας παραδίδει φάκτον ἔργον καὶ ὀβελίζει τὴν λέξη ἔργο ὡς ἐπεξηγήση στὸ λατινογενὲς φάκτον. Ὅμως ὁ κώδικας παραδίδει σφάκτ() ἔργον, τὸ ὁποῖο κατὰ τὴν ἄποψή μου πρέπει νὰ ἀναγνωσθεῖ ὡς σφάκτου ἔργον, τὸ ὁποῖο δὲν χρῆζει διορθώσεως. Τὸ νόημα: ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὸ κακὸ καὶ ὅποιος δὲν χωρίζει τοὺς φίλους καὶ εἰρηνεύει μὲ σπονδὰς τοὺς ἐχθρούς, διότι τὸ πρῶτο εἶναι ἔργο σφαγιαστικῆ, ἐνῶ τὸ δεύτερο ἔργο τοῦ ζωοδότου Θεοῦ.

ΣΤ, 883 «κόλαστρα». Ὁ κώδικας, κατὰ πᾶσα πιθανότητα, παραδίδει *κολαστήρια*.

ΣΤ, 914 «βάρος ἀπηύχθη ἡμῶν». Νὰ γραφεῖ ἀπήχθη.

ΣΤ, 922-923 «Πάντως γὰρ ὡς τῆς περὶ ἡμᾶς ἐλευθερίας ἐκείνης Θεὸς ὁ αὐτὸς ἐστὶ καὶ νῦν, οὕτω καὶ αὐτοκράτωρ ὁ αὐτός». Τὸ ὁ τοῦ χειρογράφου δὲν ὑπάρχει λόγος νὰ διορθωθεῖ σὲ ὡς, παρὰ τὴν ὑπαρξὴ τοῦ οὕτω.

ΣΤ, 935-936 «ἀλλὰ τὸ ἐν αὐτοῖς θηριῶδες καὶ ἀλόγιστον ψευδομένους τὸν ἄνθρωπον». Νὰ συμπληρωθεῖ <διὰ> τὸ... .

Z, 13-14 «καθ' ἣν οὐκ ἔχει τις ἄλλως διδάξαι». Κατὰ πᾶσα πιθανότητα πρέπει νὰ γραφεῖ ἄλλους. Τὸ ἐρώτημα ποῦ τίθεται εἶναι πῶς μπορεῖ κανεὶς νὰ διδάξει τοὺς συνανθρώπους του (πρβλ. Z, 6 «οὕτω καὶ ἑτέρους διδάσκειν», Z, 12 «διδάξῃ καὶ ἑτέρους ποιεῖν»).

Z, 67-69 «Τεσσάρων οὖν τούτων ἐκτεθειμένων ἡμῖν τῷ τέως, ἐνὸς μὲν τοῦ καταμόνας ποιεῖν τὰ πρὸς ἀρετὴν, ἐνὸς βλέποντος ὡς καὶ διδασκῆναι, δευτέρου δὲ τρόπον ἄλλον μονάζοντος, τοῦ μὴ ποιεῖν μὲν ἀγαθὰ, διδάσκειν δὲ ἑτέρους αὐτά». Ὅπως ἔχει τονίσει παραπάνω ὁ συγγραφέας ὁ πρῶτος τρόπος συνίσταται στὴν ἀέννητη ἐργατικὴ ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ πρὸ τῆς δημιουργίας, ὅποτε δὲν ὑπῆρχε κανεὶς γιὰ νὰ διδαχθεῖ ἀπὸ αὐτήν, βλ. Z, 43-45: «Εἰργάζετο μὲν γὰρ ἀεὶ πάντως ὁ πρὸ τοῦ κόσμου Θεὸς τὰ ἑαυτοῦ, ὃς καὶ ἕως ἄρτι ἐργάζεται, οὐκ εἶχε δὲ τινα τὸν διδασκόμενον, ἀλλ' ἦν αὐτὸς αὐτόχρομα ἐν τοῖς ἑαυτοῦ. Καὶ ἰδοὺ προαιώνιος αὕτη δρᾶσις μὴ ἐκδιδάσκουσα». Ἐπομένως, στὸ ὑπὸ συζήτησιν χωρίο τὸ πρῶτο στάδιο δὲν ἀνταποκρίνεται πρὸς ὅσα ἔχει περὶ προηγουμένως ὁ Εὐστάθιος. Ὅμως ἡ ἀντιστοιχία εὐκόλως ἀποκαθίσταται, ἂν διορθώσουμε τὸ ἐνὸς σὲ μηδενὸς ἢ οὐδενός.

Z, 72-73 «τοῦ καὶ ἐργάζεσθαι τὰ δέοντα καὶ γλώσση προάγειν εὐμεθόδως, προθέσει τοῦ καὶ ἄλλως ἐπαγαγέσθαι πρὸς τὸ ἐνάρετον». Εἶναι προφανές, ὕστερα ἀπὸ ὅσα παρατηρήσαμε προηγουμένως, ἡ ἀνάγκη διορθώσεως τοῦ ἄλλως σὲ ἄλλους.

Z, 90-91 «οὐ κόσμον αὐτὸν <τὸν> ὄλον». Δὲν ὑπάρχει καμμία ἀνάγκη τῆς προτεινόμενης ἀπὸ τὴν ἐκδότρια προσθήκης τοῦ ἄρθρου.

Z, 92 «περισώζονται». Τὸ χειρόγραφο παραδίδει περισώσονται.

Z, 126-129 «τὸ γὰρ ἐν ἀρετῇ κεφάλαιον, τὴν ἐπαινετέαν πρᾶξιν, ἀπονοσφίσαντες ἑαυτῶν, τὴν γοῦν ἐνάρετον λαλιὰν σφετερίζονται καὶ φιλοῦνται καὶ αὐτοὶ τῆς ἐναρέτου φωνασκίας καθά που καὶ τῶν ὀρνίθων, ὅσοι κατ' ἄνθρωπον λαλεῖν ὑποκορίζονται καὶ εἰς τοσοῦτον μόνον ἀνθρωπίζονται». Ἡ διόρθωση τοῦ παραδεδομένου φιλοῦνται σὲ φιλοῦνται προϋποθέτει σοβαρὴν παρανόηση τοῦ κειμένου. Ὁ λόγος εἶναι γιὰ τοὺς ὑποκριτὲς ποὺ δὲν ἔχουν ἐνάρετα ἔργα νὰ ἐπιδείξουν, διδάσκουν, ὡστόσο, μὲ τὰ περὶ ἀρετῆς κηρύγματα τους. Γιατί ἐπομένως στεροῦνται, ἀποφιλώνονται ἀπὸ τὴν ἐνάρετον φωνασκίαν. Ἡ ἐνάρετος φωνασκία εἶναι τὸ μόνο ποῦ ὄντως διαθέτουν. Ἄρα φιλοῦνται,

ἀγαπιούνται, ὅσο ἀγαπιούνται ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους καὶ οἱ παπαγάλοι ποὺ μιμοῦνται τὴν ἀνθρώπινη φωνή!

Z, 224 «Ἐ<σ>τι δὲ καὶ ἄλλως τῷ τοιούτῳ νοήματι ἐπιβαλεῖν ἢ σάλπιγξ ὠφελεῖ τὰ ἐς μάχην». Μία ἀκόμη παρανόηση τοῦ κειμένου. Τὸ ἔτι εἰσάγει τὸ ἀπολύτως χρησιμοποιούμενο ἀπαρέμφατο ἐπιβαλεῖν. Οὔτε ἄνω τελεία χρειάζεται μετὰ τὸ ἐπιβαλεῖν, τὸ κείμενο παραδίδεται ἄσφραγα ἀπὸ τὸ χειρόγραφο. Ἴδια σοβαρὴ παρανόηση τοῦ κειμένου προϋποτίθεται καὶ στὸ A, 603 («κατ' ἄλλον δὲ λόγον ἐπιβαλεῖν τὸ παντὶ κ[αὶ πρ]οσειπεῖν¹, ἢ τοῦ παντὸς πρόσρησις...»), ὅπου ἡ ἐκδότρια, προσθέτει μετὰ τὴν λέξη λόγον ἓνα δεῖ. Πρβλ. καὶ Δ, 182 «καὶ ἄλλως δὲ παραβαλεῖν τὰ τοῦ πράγματος, ἔβαλεν...».

Z, 242-250 «Ὁ δὲ ποιῶν μὲν οὐ λαλῶν δὲ γλώσση τὰ πρόποντα, πολὺν καὶ αὐτὸς ἔπαινον ἐφέλκεται κατ' αὐτὸ δὴ τοῦτο ποιεῖν. Κρίνας γὰρ καθάπαξ δραστικώτερον λόγου τὸ ἔργον εἶναι καὶ ὡς οἶον ἐξυμῶσθαι τοῖς σπουδαιοτέροις ἔργοις κατανοῶν καὶ τὴν ἐπ' αὐτοῖς διδασκαλίαν τοῦ ἐνεργεστέρου γίνεται μόνου καὶ πράττων ἅμα καὶ διδάσκει, καὶ ἐνεργῶν αὐτὸς τὰ εὐλογητὰ ἐν τῷ κατ' ἀρετὴν ζῆν τόν τε Θεὸν εὐλογεῖ οὕτως ἐν τῇ ζωῇ αὐτοῦ, ψαλμικῶς εἰπεῖν, καὶ ἑτέρους παιδεύει ὁρώμενος ἢ ἀκουόμενος. Ἀληθῶς γὰρ ὁ συντετὸς μαθητὴς ἐκ τῶν διδασκαλικῶν ἔργων τυπούμενος ἐν ταῖς πρακτικαῖς τῶν ἀρετῶν ὀλίγα ἢ οὐδὲν τῶν ἐπ' αὐταῖς διδασκαλιῶν προσδέεται». Τί σημαίνει τὸ ἐξυμῶσθαι; Βεβαίως τὸ ρῆμα μπορεῖ νὰ χρησιμοποιηθεῖ μεταφορικὰ σὲ θρησκευτικὰ συμφραζόμενα, ἐδῶ ὅμως δύσκολα μπορούμε νὰ δεχθοῦμε ὅτι ὁ Εὐστάθιος θὰ χρησιμοποιοῦσε μία τόσο κακόζηλη φράση ὅπως τὸ «νὰ ζυμωθεῖ μὲ τὰ καλά ἔργα». Προτείνεται, μὲ δισταγμὸ βεβαίως, ἢ ὄχι ἀπίθανη παλαιογραφικὰ διόρθωση τετυπῶσθαι (πρβλ. τὴν μετοχὴ ἐκ τῶν διδασκαλικῶν ἔργων τυπούμενος, παρακάτω).

Z, 322-323 «ἵνα ἐν φωτὶ αἰεὶ διάγωμεν ἡμέρας μὲν ἡλίῳ καταλαμβάνόμενοι, νυκτὸς δὲ ἄλλα τότε πολυμέριστα πλουτοῦντες φῶτα». Ἡ διόρθωση τοῦ παραδεδομένου ἀλλὰ σὲ ἄλλα δείχνει πλήρη ἄγνοια τοῦ ὕφους τοῦ Εὐσταθίου. Παρόμοια χρῆση τοῦ ἀλλὰ ποὺ διακόπτει κάπως τὴν ροὴ τῆς προτάσεως, βλ. στὸ ΣΤ, 643-644 «τὸν μὲν ἀδελφὸν διέκρινε πλήθοντα εἶναι καὶ τῷ βίῳ πίονα, σὲ δὲ ἀλλὰ ἰσχρὸν καὶ ὑπόκενον».

Z, 431-432 «ἄλλως δὲ διαβίου ἡμῖν ἀπέχων μανίας ἀντικρυς πάθος ἐξιστῶσης φρενῶν». Ἄλλη σοβαρὴ παρανόηση, ἢ ὁποῖα ὀφείλεται στὴν μὴ ὀρθὴ γραμματικὴ ἀναγνώριση τοῦ διαβίου. Δὲν πρόκειται γιὰ προστακτικὴ τοῦ ρήματος διαβίω, ἀλλὰ γιὰ βυζαντινὸ τρόπο γραφῆς

¹ Ἐγὼ θὰ ἔγραφα καὶ τῷ «παντὶ» κ[αὶ τὸ εἰκ]ὸς εἰπεῖν.

τοῦ διὰ βίου. Ἄρα ἡ διόρθωση τοῦ παραδεδομένου ἀπέχειν (ὑποκείμενο τῆς ἀπροσώπου ἐκφράσεως *μανίας ἐστί*) παρέρκει.

Z, 512-513 «εἴ γε ὑπάγονται καὶ οἱ τοιοῦτοι τὸ οὐαί». Μήπως πρέπει νὰ γραφεῖ τῷ ἀντὶ τό;

Z, 559 «τοῖς ἑτέροις». Τὸ χειρόγραφο παραδίδει τοῖς δευτέροις.

Z, 572-573 «ὑπνον ἀγρ<υπν>ίαις». Ὁ κώδικας παραδίδει τὸ ἀναμένομενο ὑπνον ἀργίαις.

Z, 581 «πρὸς χάος ἄβυσσον κατάγων». Μήπως πρέπει νὰ γραφεῖ χάους;

Z, 595 Παραλείπεται τὸ ὁ πρὶν ἀπὸ τὸ χωλός.

Z, 672-675 «Ὁρᾶτε πρὸς τὸ καὶ πρῶτον καὶ μόνον καὶ μέγιστον ἐν τοῖς ἄρτι παράδειγμα, τὸν αὐτοκράτορα, ὃς ἀγαπῶν τὸν κόσμον, οἶα καὶ εἰς Θεὸν αὐτῷ ἐπικεκλημένος μετὰ τὴν ὑπερουράνιον θυσίαν), ὥσπερ ἑαυτῷ τοὺς ὑπὲρ ἡμῶν κόπους ὀρίζειται». Ἄλλη παραδιόρθωση. Ὁ κώδικας παραδίδει μετὰ τὸν ὑπερουράνιον, οὐσίαν. Τὸ νόημα τοῦ παραδεδομένου, ἀπόλυτα σύμφωνο μὲ τὴν Βυζαντινὴ αὐτοκρατορικὴ ἰδεολογία, εἶναι τὸ ἐξῆς: Ἀγαπώντας τὸν κόσμον τόσο, ἐφ' ὅσον θεωρεῖται, μετὰ τὸν ὑπερουράνιο Θεό, θεὸς κι ὁ ἴδιος τοῦ κόσμου, ἔχει ὡς βασικὸ στοιχεῖο (οὐσίαν) τῆς υπάρξεώς του τοὺς κόπους γιὰ χάρη μας.

Z, 681 «ὑπὸ Ταρτάρου». Πρέπει νὰ ἀναγνώσομε ὑπὸ Τάρταρον.

Πολλὲς ἀδυναμίες ὑπάρχουν καὶ στὸ ὑπόμνημα πηγῶν, τὸ ὁποῖο βρῖθαι χωρίων ἐντελῶς ἀσχέτων πρὸς τὰ συμφραζόμενα, ἢ συγγενῶν μὲν πρὸς τὸ κείμενο, ἀλλὰ κοινῶν στὴν λόγια γραμματεία. Θὰ δώσω μερικὰ μόνον ἐνδεικτικὰ παραδείγματα.

B, 171-172 «μὴ ἀντὶ λίθων τῷ ζητοῦντι γινόμενοι». Μᾶλλον ἡ ἀναφορὰ δὲν γίνεται στὸ Ματθ. 4, 3 ἀλλὰ στὸ Ματθ. 7, 9 «μὴ λίθον ἐπιδώσει αὐτῷ».

B, 287-288 «καὶ τὸ ἐπὶ τῷ στήθει καὶ τῇ κοιλίᾳ κατακριθησόμεθα». Πρβλ. Γέν. 3, 14.

Γ, 17-18 «ἢ παρεμβολὰς ἀλλοτριῶν ἢ συναγωγὰς πονηρὰς ἢ ἐκκλησίαν πονηρευομένων ἢ καθέδρας λοιμῶν». Πρβλ. Βασιλειῶν 1, 14, 19, Ψαλμ. 21, 16, Ψαλμ. 25, 5, Ψαλμ. 1, 1.

Γ, 60-61 «τὸ θειότατον φυτὸν ὁ ἐκ γῆς ἄνθρωπος». Πρβλ. Πλάτωνος, Τίμαιος 90a.

Γ, 122 «πεῖθεσθε τοῖς ἡγουμένοις ἡμῶν καὶ ὑπείκειν». Ἐβρ. 13, 7.

Δ, 52-53 «ὁ καὶ ἔτι λαλοῦντων ἐγγὺς παραγινόμενος» καὶ E, 795 «ἔτι λαλοῦντός τινος πάρεστιν». Ἡσαΐας 58, 9.

Δ, 185 «ὡμολόγησεν ἐν τῷ Κυρίῳ τὴν ἀρχὴν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων». Πρβλ. Ματθ. 10, 32.

Δ, 318 «τῷ πάντας ἐθέλοντι σῶζεσθαι». Α΄ Πρὸς Τιμ. 2, 4.

Ε, 8-9 «*ὑπὲρ τὰ ἐσκαμμένα τρέχειν*». Παροιμία, βλ. π.χ., Πλάτωνος, Κρατύλος 413a.

Ε, 71-74 «*οὗ τὸ ἀναρχον καὶ προἀναρχον εἰπεῖν μὲν ἔστι κατὰ νοῦν ὀρθὸν καὶ βεβαιώσασθαι καὶ καρδία καὶ στόματι ἀνομολογήσασθαι, νοῆσαι δὲ πρὸς ἀκρίβειαν καὶ ἐμβαθῦναι δυσμήχανον*». Νομίζω ὅτι ὡς πηγή στήν προκειμένη περίπτωση ὑπόκειται τὸ γνωστὸ χωρίο τοῦ Πλατωνικοῦ Τιμαίου 28c: «*τὸν μὲν οὖν ποιητὴν καὶ πατέρα τοῦδε τοῦ παντὸς εὐρεῖν τε ἔργον καὶ εὐρόντα εἰς πάντας ἀδύνατον λέγειν*», τὸ ὁποῖο χρησιμοποιήθηκε εὐρύτατα καὶ ἀπὸ τοὺς Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας.

Ε, 93 «*τὸ ἀπαύγασμα τοῦ πατρός*». Ἡ ἐκδότρια παραπέμπει σὲ κείμενο τοῦ Εὐσεβίου Καισαρείας, ἐνῶ εἶναι σαφές ὅτι ὑπάρχει ἀπλῶς παραπομπή στήν Πρὸς Ἑβραίους 1, 3, τὴν ὁποία καὶ ὁ ἴδιος ὁ Εὐσέβιος μνημονεύει!

Ε, 125-126 «*εἰς χοῦν ἐλέπτυναν*». 4 Βασιλειῶν 23, 6 καὶ 15.

Ε, 159 «*ἀφ' ἐστίας*». Παροιμία, βλ., π.χ. Πλάτωνος, *Εὐθύφρων* 3a.

Ε, 250 «*τὰ γὰρ τοῦ Θεοῦ τοῖς τοῦ Θεοῦ ἀπονέμει*». Ματθ. 22, 21.

Ε, 282 «*ὑπὲρ καπνοῦ μὲν ἢ πασσάλου*». Βλ. Ἡσιόδου, *Ἔργα καὶ ἡμέραι* 45 καὶ 629.

Ε, 258 «*δεσπότην ἄξιοι καὶ θεοὶ αὐτῷ υἱοὶ καὶ θεοί*». Ἔχει καμμία σχέση τὸ χωρίο τοῦ Πινδάρου «*εὐφράνθη τε ἰδὼν ἦρωσ θετὸν υἱὸν*» ποὺ ἀναφέρει ἡ ἐκδότρια στὸ ὑπόμνημα πηγῶν μὲ τὸ θέμα τῆς πνευματικῆς υἰοθεσίας (βλ. π.χ. Πρὸς Ἐφεσ. 1, 5);

Ε, 452 «*τοῦ Θεῶ καὶ ἀνθρώποις μεσιτεύσαντος*». Α' Τιμ. 2, 5.

Ε, 495 «*γῆς ἔνδοξοι, προσθήκης κακῶν ἄξιοι*». Ἡσαΐας 26, 15.

Ε, 506 «*τοῦ καθ' ἡμᾶς οἴκου τηλαυγὲς ἂν τὸ πρόσωπον φαίνοιτο*». Πινδάρου, Ὀλυμπιονίκος 6, 4.

Ε, 774-775 «*οἷς ἄκανθαι καὶ τρίβολοι γῆθεν ἀνατέλλειν εἰς ἐπιτροφὴν ἐπετάχθησαν*». Δὲν χρειαζόταν ἡ παραπομπή στὸ Ματθ. 7, 16, ἀλλὰ στήν Γέν. 3, 18.

Ε, 933-934 «*κατὰ τὰς ἱερῶς εἰπεῖν ὠδινούσας καὶ ἐγγιζούσας τοῦ τεκεῖν*». Πρβλ. Ἀποκ. 12, 2.

Ε, 979 «*σίτους Θεοῦ σινιασθέντας δὲ τῷ ἐξαιτησαμένῳ ἡμᾶς Σατανᾶ*». Λουκᾶς 22, 31.

ΣΤ, 180 «*πόρνη κολλᾶται*». Α' Κορ. 6, 16.

ΣΤ, 571-572 «*φαίνειν δὲ...φῶς ἐν τῇ τοῦ βίου σκοτίᾳ*». Ἰωάνν. 1, 5.

Z, 43-44 «*ὄς καὶ ἕως ἄρτι ἐργάζεταιται*». Ἰωάνν. 5, 17.

Z, 48-49 «*οἱ πρὸς τὸ δυνατὸν ἀνθρώποις ὅμοιον ἐκτυπούμενοι*».

Πρβλ. Πλάτωνος, *Θεαίτητος* 176b.

Z, 147 «*ἐτεροδιδασκαλεῖν*». Α' Τιμ. 1, 3.

Z, 178 «εἰς μέγαν προηγήθη διδάσκαλον, κυρώσας αὐτὸς μὲν φρονεῖν ἅττα ἂν καὶ φρονοίη, μὴ ἂν δὲ διαστρέφειν τὴν τοῦ Θεοῦ ἐκκλησίαν». Ἴσως γίνεται ἀναφορὰ στὸν Συνέσιο, ποὺ δέχθηκε τὴν χειροτονία του σὲ ἐπίσκοπο, χωρὶς νὰ εἶχε ἀσπασθεῖ πλήρως ὅλα τὰ δόγματα τῶν Χριστιανῶν.

Z, 542-543 «ὁ μακρὸς χρόνος δαίδαλα φύων». Πρβλ. Σοφοκλέους, *Αἴας* 647.

Ιωάννης Πολέμης
Πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν